

Jan Bierhanzl: La rupture du sens

Corps, langage et non-sens dans la pensée de la signifiante éthique d'Emmanuel Levinas

Paris, Mimésis 2014. 160 s.

Kniha Jana Bierhanzla *La rupture du sens. Corps, langage et non-sens dans la pensée de la signifiante éthique d'Emmanuel Levinas* sa zaoberá, ako napovedá už aj jej názov, reflexiou filozofie Emmanuela Levinasa. Ako v úvode knihy pripomína Gérard Benssusan, autor knihy nepreberá veľa rás opakované tézy, ktoré by rezumo-

10 Velmi kriticky se Jaspers stavěl k Organizaci spojených národů. V knize věnuje značné množství prostoru analýze zásad OSN, jež shledává jako dvojznačné, neurčité a antinomické. „Institute, která má sloužit k odstranění násilí ze světa, je sama převlekem násilí“ (s. 250).

vali učebnicovým spôsobom motívy Levinasovej etiky, ale poskytuje nový pohľad na dielo tohto francúzskeho filozofa. Kniha sa zaoberá problémom etickej významnosti a jej modalít v súvislosti s nezmyslom a telesnosťou. Bierhanzl sa sústredil najmä na analýzu knihy *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*, ktorá ešte nebola preložená do slovenčiny ani češtiny, využíva však všetky dostupné Levinasove spisy vrátane nedávno vydaných *Œuvres*. Ukazuje nám, že k Levinasovmu dielu nemožno pristupovať tak, že ho zredukujeme len na pokračovateľa židovskej tradície či náboženského myslenia, ktoré sa odvoláva na nejakú nadpozemskú a nemateriálnu transcendentiu.

Bierhanzl hneď v úvode nezanedbáva predstavenie vybraného slovného spojenia etická významnosť, a to v súvislosti s jeho lingvistickým významom. Zatiaľ čo lingvistický význam je významom znaku jazyka a jeho hodnota je čisto konceptuálna, etická významnosť presahuje vzťah medzi dvoma znakmi. Podľa Levinasa je to práve etická významnosť, ktorá umožňuje vznik lingvistického významu, ale aj každého významu vôbec. Levinas teda nahrádza lingvistický význam etickým vzťahom, pričom mu ide o obhájenie možnosti etického vzťahu, ktorý by bol nezávislý od lingvistického (alebo aj ontologického, navyše, Bierhanzl trefne upozorňuje, že Levinas tieto dva pojmy miestami stotožňuje).

U Levinasa sa etická významnosť spája s viacerými trópmi, z ktorých Bierhanzl analyzuje predovšetkým nasledujúce: jeden-pre-druhého, napriek-sebe, pre-druhého, iný-v-rovnakom, napriek-sebe-pre-druhého, cez-druhého a ja-je-v-inom, jeden-pre-druhého. Levinas spája významnosť so starým francúzskym výrazom „*bailler signifiante*“, ktorý znamená venovať niekomu pozornosť, považovať niekoho za dôležitého. Sú to také konotácie slova významnosť, ktoré nemusia nevyhnutne spájať toto slovo s jazykom ako čisto lingvistickou záležitosťou. Etická významnosť je tak podľa Levinasa tvárou, ktorá znamená významnosť bez kontextu, a teda je ne-lingvistická. Bierhanzl interpretuje Levinasovu etickú významnosť najmä ako materiálnu záležitosť, čiže ako telesnosť, ktorú nazýva *materializmom druhého*.

Zámerom Levinasa v *Autrement qu'être* je teda poukázať na nezávislosť etickej významnosti od lingvistického významu – na nezávislosť Hovorenia (vo fr. *Dire*) od Povedaného (vo fr. *Dit*), pričom tieto dva pojmy sú azda tými najdôležitejšími pojmami knihy *Autrement qu'être*. Povedané je konceptuálne, jeho funkciou je prenášať význam v istom kontexte pomocou nejakého systému znakov, zatiaľ čo Hovorenie je nekonceptuálne a nemá byť prenášaním významu. Hovorenie nie je ničím iným než odpoveďou na volanie druhého. A tu sa už črtá prepojenie etickej významnosti s nezmyslom, ktoré je druhým hlavným motívom Bierhanzlovej knihy.

V prvej kapitole sa Bierhanzl venuje aj Levinasovej metóde emfázy, konkretizácie a neanalytickej dedukcie, ktorá má privádzať etickú významnosť k jej materiálnemu významu a má ju, naopak, zbavovať jej lingvistického významu. Ide o redukcii Povedaného na Hovorenie. Práve prostredníctvom nej sa možno dostať

za jazyk priamo k telesnosti a senzibilite (k druhému), pričom sa nevyhnutne zruší jej lingvistický význam. Na tomto mieste hovorí Bierhanzl o príchode nezmyslu. Podľa neho spočíva najväčší rozdiel medzi *Totalité et infini*¹ a *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*² v prístupe k telesnosti, ktorá je v druhom spomínanom diele viac prítomná. Treba však poznamenať, že Levinasov prístup nielen nadväzuje na fenomenológiu, keďže utrpenie tu musí byť konkrétnym utrpením tela v zmysle návratu k veciam samým, ale sa s ňou aj radikálne rozchádza, keďže tvár nemôže byť predmetom intencie. Bierhanzl dokonca nazýva Levinasov prístup „hlbším“, ako je ten fenomenologický, ktorý je zasa „hlbší“ ako logický prístup k nezmyslu.

V druhej kapitole ide o predstavenie etickej významovosti a jej vybraných materiálnych významov: pohladenie, zraniteľnosť, materstvo a hlas. Bierhanzl odlišuje Levinasov prístup k telesnosti od Merleau-Pontyho prístupu, pretože – ako sme naznačili – Levinasovi ide o vykročenie z fenomenológie. Hlavný rozdiel medzi týmito dvoma mysliteľmi podľa Bierhanzla spočíva v tom, že Levinas chce nájsť taký spôsob kontaktu medzi telami, ktorý nie je gestický. Práve preto Levinas uprednostňuje vo svojich analýzach pohladenie, v ktorom nejde o nič iné iba o samotný dotyk, a nie o prenos nejakej správy, ako to je v prípade gesta. Levinas dokonca kladie pohladenie do protikladu ku gestu. Napriek tomu Bierhanzl nachádza aj určitý styčný bod oboch filozofov v tom, že pracujú s telom ako s materiálnou entitou. Možným problémom, ktorý by sa v Bierhanzlovej materialistickej interpretácii Levinasa mohol nájsť, je spôsob, akým Levinas rozlišuje medzi materialitou tela a materialitou vecí. Tomuto rozdielu sa Bierhanzl nevenuje, hoci to neznamená, že čitateľa nenapadne napríklad otázka: aký materializmus tela má na mysli, keď sa v rámci neho telo podstatným spôsobom odlišuje od vecí? Pasivita tela je totiž podľa Levinasa totálna a väčšia, než je pasivita vecí. Samozrejme, Levinasa nezaujímajú materialita vecí, ktorá, naopak, trápila západnú filozofiu. Takto sa dištancuje od filozofov, ktorí vždy „chceli myslieť vznik ontologicky, teda vo vzťahu k preexistujúcej a nezničiteľnej matérii“.³ Otvoreným problémom teda stále ostáva povaha Levinasovho materializmu, tzv. *materializmu druhého*, ktorý by mal byť výlučne materializmom tela, nadradeným nad materializmom spojeným s vecami. Materializmus a pasivita vecí totiž podľa Levinasa nie sú etickou záležitosťou. Vec nie je druhým – tým môže byť len podľa klamného zdania.

V tretej kapitole Bierhanzl analyzuje modalitu etickej významovosti jeden-pre-všetkých-ostatných formulovanú D. Franckom, ktorá súvisí jednak s problémom dedukcie Hovoreného na Povedané a jednak so spravodlivosťou. Ak by sme totiž ostali len v Hovorení, etické by sa nemohlo stať ani len pochopiteľnou ideou,

1 Levinas, E., *Totalité et infini. Essai sur l'extériorité*. La Haye, M. Nijhoff 1961. Český preklad: Lévinas, E., *Totalita a nekonečno. Esej o exterioritě*. Přel. M. Petříček – J. Sokol. Praha, Oikúmené 1997.

2 Levinas, E., *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*. Paris, Le Livre de poche 2016.

3 Tamže, s. 174.

keďže je nezmyslom. To nás vedie k otázke, či je táto dedukcia nevyhnutná alebo je skôr v rozpore s etickou zodpovednosťou. Neruší sa etickosť spolu s rušením nezmyslu? A tu sa už vynára problém štvrtej kapitoly, ktorý predstavuje vzťah medzi zmyslom a nezmyslom. Nezmysel je trhlinou, ktorú Hovorenie robí v Povedanom a zabraňuje tým ich korelácii, a tak je nezmysel podľa Bierhanzla podmienkou čistého Hovorenia, a tým aj etickej významovosti. Posledná kapitola sa napokon venuje problému striedania zmyslu, ktorý spočíva v strate Povedaného a je podľa Bierhanzla novou modalitou etickej významovosti, keďže je permanentnou hrozbou straty zmyslu. S tým súvisia aj otázky týkajúce sa toho, ako môže byť lingvistický význam prerušovaný nezmyslom, ktorým je Hovorenie, a ostať pritom zrozumiteľným. Zároveň sa možno pýtať, ako môže byť zrozumiteľný dokonca do tej miery, že má byť základom spravodlivosti medzi viacerými. Ďalšou otázkou je, ako sa strata zmyslu, ktorá je jedinou možnosťou etiky, celkom nerozplynie v nezmysle. A práve to sú problémy a otázky, ktoré si každý čitateľ Levinasa musí klásť a ku ktorým prináša Bierhanzlova kniha vlastné odpovede.

Alžbeta Kuchtová